

Ještě k hnědáskovi osikovému v Čechách

V posledních letech se opakovaně dostává do popředí otázka zachrany zřejmě poslední české populace denního motýla hnědáška osikového (*Euphydryas maturna*; viz článek O. Čížka a M. Konvičky, *Živa* 2009, 6: 271–273). Jde o hmyz, který přitahuje odborníky i laiky svým nápadným (a nepochybně i velmi dekorativním) zjevem dospělců, ale také zajímavou biologií druhu a v neposlední řadě i jeho ochranným statusem (je zařazen v Přílohách II a IV evropské soustavy Natura 2000). Přestože již bylo v Živě k tomuto tématu publikováno několik článků, dovoluji vám je doplnit několika poznámkami.

Ve spojitosti s tímto motýlem, vázaným v Evropě na lesní společenstva nižších vegetačních stupňů, se také často v současnosti otvírá otázka jeho „osudové provázanosti“ s tradičním obhospodařováním nížinných lesů formou tzv. středního, popř. i nízkého tvaru lesa. To pak vede k dedukcím (tvrzením), že v minulosti, kdy byly tyto tvary lesa u nás více rozšířené, byl i areál výskytu tohoto motýla mnohem rozsáhlejší a druh samotný hojnější (např. publikace *Příroda a krajina České republiky*, zpráva o stavu 2009, str. 69). Pokud budeme zvažovat poměry v Čechách, nelze se s takovými závěry ztotožnit (v případě území Moravy je situace složitější, zde byl rozsah tzv. středních a nízkých lesů historicky vždy mnohem větší a také lokalit výskytu hnědáška osikového tu bylo známo více).

Nyní blíže k minulosti výskytu hnědáška v Čechách. Z dnešního hlediska lze za počátek seriózního lepidopterologického průzkumu území tehdejšího Českého království považovat počátek 19. stol., přičemž denní motýli byli i tehdy přirozeně nejvíce sledovanou skupinou (první ucelenou „monografickou“ studii denních motýlů publikoval F. A. Nickerl v r. 1837 a jeho rozsáhlejší „synoptická“ práce vyšla v r. 1850). Ze studia této a další dobové literatury přitom jednoznačně vyplývá, že po celé 19. stol. nebyl výskyt hnědáška osikového v Čechách spolehlivě zjištěn a navíc nebyl tehdejšími autory většinou ani předpokládán. [Pozn. redakce: F. A. Nickerl cituje zmínku Schmidta už z r. 1795 o údajném výskytu v Čechách.] První doložené nálezy z Čech (z okolí Velkého Oseka) pocházejí až z 20. let 20. stol. (Štícha 1920). Ze stejného období je k dispozici také několik izolovaných nálezů ze severozápadních Čech (viz Prodrum českých motýlů publikovaný renomovaným znalcem této skupiny hmyzu J. Sternem v r. 1929). Tento kritický autor sice zmiňuje i několik starších údajů z druhé poloviny 19. stol. (Trutnov, Cheb), ale nepovažuje je za věrohodné (lokality se navíc nacházejí mimo vlastní areál nížinných tzv. středních lesů). Za celé období více než 100 let je tedy z Čech k dispozici pou-

ze několik věrohodně doložených údajů. Poté byl motýl mnoho desetiletí „nezvěstný“ a „znovuobjeven“ byl v Čechách až v 90. letech 20. stol. (v Polabí, tentokrát v Dománovickém lese). Nález publikoval V. Vrabec v r. 1994. [Pozn. redakce: Podrobnosti uvedl V. Vrabec i v *Živě* 1998, 5: 221–222, kde též cituje nálezy J. Mouchy v r. 1959 z okolí Žehuně a J. Šachla v r. 1968 z okolí Velkého Oseka.] Ve světle těchto informací je tedy zřejmé, že v podmínkách Čech rozhodně není možno hovořit o jeho jakémsi bližší nedefinovaném větším rozšíření v minulosti, jak se dnes pravidelně uvádí (pokud ovšem nebudeme odkazovat na neurčitou vzdálenou minulost, v níž nelze v této věci prakticky nic prokázat).

Současná situace výskytu hnědáška osikového v Čechách, omezená na jedinou známou lokalitu (navíc při pravděpodobném vymizení druhu na Moravě), je bezesporu tristní a alarmující. Na druhé straně je však potřebné si uvědomit, že jde o motýla, jehož západní areálová hranice vyznívá právě ve střední a středozápadní Evropě, a že je tedy nutno počítat s tím, že tady je jeho přítomnost jaksi z podstaty okraje areálu trvale nejistá (kriticky ohrožen je i v okolních středoevropských zemích). Výskyt zde má a velmi pravděpodobně i nadále bude mít proměnlivý charakter, ovlivňovaný nejen přítomnými negativními trendy obhospodařování lesů (téměř totální preferencí vysokokmenných stinných tvarů lesa). A tak se dostáváme k jádru problému. Snaha autorů u co největší „restituci“ rozsahu středních a nízkých lesů je nepochybně chvályhodná. A to nejenom z pohledu zájmů ochrany přírody (biodiverzity), ale také z hlediska znovuočinnosti ztraceného krajinného rázu příslušných oblastí, diverzifikace obhospodařování lesů, resp. vnášení podnětů vedoucích ke změně přístupů v současném praktickém lesnictví a nakonec i v řadě dalších aspektů. Avšak uplatňování této myšlenky v případě poslední lokality hnědáška osikového vedoucí k návrhům razantní přeměny lesa (formou rotujících mýtných článků rychle navozujících tvar středního lesa na značné části plochy Evropsky významné lokality – EVL Dománovický les porostlé dnes stinným vysokokmenným porostem), a to přes nesouhlas majitele pozemků, není podle našeho názoru v pořádku. A to jak z hlediska vlastního hlavního předmětu ochrany, tedy hnědáška, tak i z hledisek obecně lidských (etických), jak se pokusíme doložit.

Pokud je nějaký živočišný druh omezen svým výskytem v rámci široké oblasti na jednu jedinou malou izolovanou arelu, měly by být jakékoli zásahy do jeho dochovaného prostředí dobře uváženy (zejména z pohledu možných rizik) a jejich realizace postupná, s možností návratu k původnímu stavu v případě neúspěchu. U hnědáška

osikového se jako hlavní riziko rychlého rozvolnění lesa v doposud relativně uzavřeném lesním komplexu jeví otázka umožnění náhlého zvýšeného průniku přirozených nepřátel z okolí, kteří mohou prostřednictvím zesílené predace fatálně ohrozit existenci populace, jež sama silně fluktuuje (doloženo v jiných obdobných situacích v rámci většiny eurosibiřského areálu). Jde především o průnik oportunních slunomilných (heliofilních) parazitoidů, především lumčíků (*Braconidae*), schopných devastovat izolované populace hostitele, jako je řada druhů denních motýlů. Proto je nutné, zejména dokud není založena (neexistuje) paralelní životaschopná populace na jiném místě, vystříhat se silných nevratných zásahů.

Zlepšování podmínek pro vývoj hnědáška osikového v první fázi realizovat prostřednictvím stávajícího rozčlenění lokality, tedy rozšiřováním lemů kolem cest, porostních okrajů, přirozeně vzniklých disturbančních ploch (na lokalitě Dománovický les především po větrných polomech ve zcela nevhodných smrkových porostech), případně i šetrným odtěžováním nepůvodních porostních skupin dubu červeného a opatrným prořezáváním vybraných starších porostů na okraji lokality. To všechno jsou činnosti, u nichž by nepochybně nebyl problém získat souhlas vlastníka. A poté, po dostatečně dlouhé době, kdyby se prokázal očekávaný pozitivní vliv takových opatření, přistoupit k postupné tvorbě středního lesa, nejprve na vhodných místech uvnitř EVL v rámci Dománovického lesa. K tomu však zatím nedošlo podle našeho názoru také proto, že původní radikální představa o přeměně lokality způsobila zablokování vzájemné komunikace a následně znemožnila zahájení provádění žádoucích postupných zásahů. A tak je možno konstatovat, že se také v tomto případě zatím ukazuje, že jakoli dobře míněné snahy nelze bez následků prosazovat jednostranným způsobem. Utrpí tím zpravidla jak samotný objekt daných snah, tak etika mezilidských vztahů.

Dále připojujeme poznámku reagující na název výše zmíněného článku k tématu. Z území Česka je do současnosti doložen výskyt necelých 3 500 druhů motýlů, aktuálně můžeme počítat s přítomností cca 3 000 druhů. Podle kvalifikovaných odhadů celé řady autorů je zhruba 1/3 středoevropských druhů motýlů považována za lesní v tom smyslu, že jsou vázány na prostředí lesních společenstev. Nevíme však o nikom, kdo by byl schopen posoudit, který z těchto cca 1 000 do úvahy připadajících druhů je ohrožen nejvíce. Domníváme se proto, že je nepatřičné tímto způsobem zesilovat účinky daného textu o hnědášku osikovém.

Na závěr je třeba opakovaně zdůraznit, že tímto příspěvkem v žádném případě nezpochybňujeme pozitivní snahy o rehabilitaci a plošně co největší restituci tzv. středních a nízkých tvarů lesa, zejména pak ve službách ochrany přírody. Je dobré, že o návratu k tomuto způsobu obhospodařování začínají více uvažovat i samotní lesníci, resp. majitelé lesů, neboť na pozadí současného hospodářského vývoje a jeho trendů se začíná jevit i jako ekonomicky zajímavý, což nejvíce napomůže

jeho faktickému znovuzavedení a udržení (viz také Živa 2010, 2: XXXIV–XXXV). S čím však souhlasit nelze, je radikální a jednostranné prosazování takových postupů, navíc uplatňované ve zmíněném konkrétním případě Dománovického lesa u soukromého vlastníka, původně v zása-

dě vstřícného k otázkám ochrany přírody. Smutný je rovněž fakt, že tento případ poskytuje vítanou záminku všem současným i potenciálním odpůrcům středního lesa, poukazujícím na neserióznost celého přístupu ze strany ochrany přírody. Dochází tím k poškozování (diskreditaci) celé

problematiky středního lesa a biodiverzity v očích lesnické veřejnosti.

Kolektiv spoluautorů: Josef Jaroš, Karel Spitzer

Martin Konvička

FORUM

Malý prostor nedovoluje detailní reakci na text kolegů, kteří se konkrétním problémem ochrany hnědásky osikového dřívě nezabývali, rekonstrukci středních lesů coby nástroje ochrany přírody zpochybňovali a „obracejí“ až ve chvíli, kdy se tento nástroj prosadil v sousedních zemích a úspěšně tam (nejen pro tohoto motýla) funguje. K příběhu hnědásky osikového se v Živě ještě vrátíme, ne však proto,

abychom čtenáře dále zatěžovali touto polemikou.

Jen jednu poznámku si neodpustíme. Autoři argumentují „areálovou hranicí“. Jako druh palearktických listnatých lesů je však u nás hnědásek osikový doma. Bude-li skutečnost, že jeho areál sahá daleko na východ, přijata jako omluva pro ochranařskou nečinnost, můžeme rezignovat na ochranu dřevité většiny v ČR ohrožených

druhů, včetně rysa, tetřeva či perlorodky. Zbyde sysele a pár rostlinných endemitů české kotliny a sudetských pohoří. Je to skutečně to, co chceme? Nechráníme snad hnědásky osikové, rysy i tetřevy hlavně jako naše dědictví, které jsme povinni předat následujícím generacím?

Pozn. redakce: Vzhledem k tomu, že se reakce na téma hnědásky osikového objevuje v této rubrice již podruhé (viz Živa 2010, 2), poskytl jsem nyní prostor i autorům zmiňovaného článku.

Kontaktní adresy autorů

Jan Andreska

Pedagogická fakulta UK
M. D. Rettigové 4
110 00 Praha 1
e: jandreska@centrum.cz

Luboš Beran

AOPK ČR, Správa CHKO Kokořínsko
Česká 149
276 01 Mělník
e: lubos.beran@nature.cz

Jan Černý

Katedra buněčné biologie PřF UK
Viničná 7
128 44 Praha 2
e: cerny2@natur.cuni.cz

Jan Čerovský

Pernerova 50
186 00 Praha 8
e: jan@cerovsky.net

Veronika Havlová (Vladimír Hula)

Ústav zoologie, rybářství, hydrobiologie
a včelařství AF Mendelu
Zemědělská 1
613 00 Brno
e: xhavlov4@node.mendelu.cz

Radim Hédľ

Botanický ústav AV ČR, v. v. i., odd. ekologie
Poříčí 3b
603 00 Brno
e: hedl@ibot.cas.cz

Jakub Holec

Husova 136
335 01 Nepomuk
e: holec.jakub@gmail.com

Míchal Horský (Milan Chytrý)

Ústav botaniky a zoologie PřF MU
Kotlářská 2
611 37 Brno
e: horsak@sci.muni.cz

Lubomír Hrouda

Katedra botaniky PřF UK
Benátská 2
128 01 Praha 2
e: hrouda@mail.natur.cuni.cz

Markéta Chlebická

Mykologické odd. Národního muzea
Václavské nám. 68
115 79 Praha 1
e: marketa_chlebicka@nm.cz

Lucie Juříčková

Katedra zoologie PřF UK
Viničná 7
128 44 Praha 2
e: lucie.jurickova@seznam.cz

Jana Kalůsková (Anna Šlechtová, Jan Suda)

Katedra botaniky PřF UK
Benátská 2
128 01 Praha 2
e: jana.kalusova@seznam.cz

Julius Klejdus

671 77 Branišovice 110
e: julius.klejdus@email.cz

Vladimír Košel

Katedra zoologie PrF UK
Mlynská dolina B1
720 02 Bratislava, Slovensko
e: kosel@fns.uniba.sk

George O. Krizek

2111 Bancroft Place, N.W.
20008 Washington, D. C.
USA

Pavel Láška

tř. Kosmonautů 14
772 00 Olomouc
e: laskap@seznam.cz

Jan Liška (Josef Jaroš, Karel Spitzer)

Výzkumný ústav lesního hospodářství
a myslivosti, v. v. i.
Strnady 136
252 02 Jíloviště
e: liska@vulhm.cz

Vojen Ložek

Nušlova 55/2295
158 00 Praha 13

David Novotný (Martin Konvička)

Entomologický ústav AV ČR, v. v. i.
Branišovská 31
370 05 České Budějovice
e: catocala@seznam.cz

Ondřej Mikulka

Přírodovědecká fakulta UP
tř. 17. listopadu 12
771 46 Olomouc
e: ondrejmikulka@seznam.cz

Jan Plesník

Agentura ochrany přírody a krajiny ČR
Nuselská 39
140 00 Praha 4
e: jan.plesnik@nature.cz

Jan Robovský

Katedra zoologie PřF JU
Branišovská 31
370 05 České Budějovice
e: jrobovsky@seznam.cz

Milena Roudná

Ministerstvo životního prostředí ČR
Vršovická 65
100 10 Praha 10
e: roudna@env.cz

Tomáš Soldán

Entomologický ústav AV ČR, v. v. i.
Branišovská 31
370 05 České Budějovice
e: soldan@entu.cas.cz

Miloslav Studnička

Botanická zahrada Liberec
Purkyňova 630/1
460 01 Liberec
e: botangarden@volny.cz

Josef Suchomel

Ústav ekologie lesa LDF Mendelu
Zemědělská 3
613 00 Brno
e: suchomel@mendelu.cz

Petr Suvorov

Katedra ekologie FŽP ČZU
Kamýčká 1176
165 21 Praha 6 – Suchdol
e: quetzalcoat181@seznam.cz

Petr Šíma

Mikrobiologický ústav AV ČR, v. v. i.
Vídeňská 1083
142 20 Praha 4
e: sima@biomed.cas.cz

Ilja Trebichavský

Mikrobiologický ústav AV ČR, v. v. i.
Doly 183
549 22 Nový Hrádek
e: trebichavsky@tiscali.cz